

Ewelina RaczyńskaORCID: 0000-0003-1901-9708
ewelina.raczynska@mbp.siedlce.pl

Miejska Biblioteka Publiczna w Siedlcach

Transformacja systemowa a odbudowa struktur cerkiewnych*Świadczyć o wierze naszych Ojców. Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska w latach 1989-2019*, red. abp Abel (Popławski),
Lubelski Instytut Kultury Prawosławnej, Lublin 2021, ss. 520

DOI: 10.34739/doc.2022.19.21

Chrześcijaństwo wschodnie dotarło do Polski przed przyjęciem chrztu przez Mieszka I. Chrystianizacja Słowian, której podjęli się bracia św. Cyryl i Metody objęła również tereny Polski. Obecność cywilizacji bizantyjskiej i liturgii słowiańskiej, odkrytych przez archeologów na terenach południowej i centralnej Rzeczypospolitej, wskazują na wielowiekową obecność chrześcijaństwa wschodniego. Powyższe potwierdzają również źródła pisane. Chrzest Polski w 966 roku spowodował przyjęcie wpływów i religii cywilizacji łacińskiej, która okazała się dominująca dla elit i kultury polskiej. Niemniej jednocześnie na wschodnich terenach rozprzestrzeniało się prawosławie. Istotnym i używanym do dziś spoiwem cywilizacji bizantyjskiej z nowożytnym prawosławiem jest cyrylica. „Alfabet ten należy uznać za oryginalne dzieło Konstantyna – Cyryla. Jest to alfabet genialny, oddający po mistrzowsku, najsubtelniej dźwięki (fonemy) języka Słowian okolic Sołunia IX w. Genialność dzieła Konstantyna dostrzeżemy lepiej, gdy przypatrzymy się chaosowi ortografii staropolskiej”¹.

¹ F. Sławski, *Święci Cyryl i Metody – życie i dzieło*, [w:] *Cyryl i Metody Apostołowie i nauczyciele Słowian. Studia i dokumenty*, red. J.S. Gajek, L. Górka, Lublin 1991, s. 22-23.

Wschodnia granica Polski na przestrzeni dziejów ulegała przemieszczeniom, co na przemian wzmacniało i osłabiało Kościół prawosławny w Polsce². Nigdy jednak przez lata nie doszło do całkowitej zapaści i wyciszenia tego wyznania w Polsce. „Prawosławie istnieje i rozwija się w ramach samodzielnej prowincji kościelnej od czasów zjednoczenia Polski i Litwy pod berłem Władysława Jagiełły Współczesna organizacja kościelna prawosławia ukształtowała się w okresie międzywojennym na zasadach autokefalii, której ostateczne uznanie nastąpiło w 1948 roku”³. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny obejmuje swoją jurysdykcją wszystkie parafie prawosławne w Polsce. Autokefalia oznacza brak podległości głowy Kościoła przed jakimkolwiek hierarchą o wyższej randze. Obszar działalności PAKP został podzielony na sześć diecezji, których zasięg terytorialny nie jest tożsamy z podziałem administracyjnym kraju i odbiega od podziału terytorialnego diecezji Kościoła katolickiego. Odrębną strukturę stanowi Ordynariat Wojska Polskiego. W całości najbardziej przyległą do wschodniej granicy Polski i zarazem zwartą terytorialnie jest Diecezja Lubelsko-Chełmska. Lokalizacja obszaru sprzyja w utrzymaniu łączności regionalnej i wyznaniowej mieszkańców. Diecezja to obszar podległy jednemu biskupowi, podzielony na dekanaty, a dalej parafie. Teren Diecezji Lubelsko-Chełmskiej obejmuje obecnie 5 dekanatów, w których funkcjonuje 31 parafii, 5 filii, 3 monastery. Ogółem do dyspozycji wiernych jest 48 świątyń, które obsługuje 27 duchownych⁴.

Tereny dzisiejszej Lubelszczyzny i Chełmszczyzny to drugie w Polsce, po Białostocczyźnie, centrum aktywnego prawosławia, którego historię, przemiany, dynamiczny rozwój i osiągnięcia poznajemy w publikacji Lubelskiego Instytutu Kultury Prawosławnej pt. *Świadczyć o wierze naszych Ojców. Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska w latach 1989-2019*, pod redakcją arcybiskupa

² Na temat historii Cerkwi prawosławnej na ziemiach polskich vide: K. Urban, *Kościół prawosławny w Polsce 1945-1970 (rys historyczny)*, Kraków 1996; K. Sokoł, A. Sosna, *Kopuły nad Wisłą. Prawosławne cerkwie w centralnej Polsce w latach 1815-1915*, Moskwa 2003; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, Białystok 2006; S. Dudra, *Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny w obszarze polityki wyznaniowej oraz polityki narodowościowej Polski Ludowej i III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2019.

³ S. Kiryłowicz, *Prawosławie*, [w:] *Zarys dziejów religii*, red. J. Keller, W. Kotański, W. Tyloch, B. Kupis, Warszawa 1986, s. 710.

⁴ *Współczesny stan Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*, <http://www.lublin.cerkiew.pl/page.php?id=151> (data dostępu: 15.05.2022).

Abla (Popławskiego) – Budowniczego Diecezji od 1989 roku. Dzięki trzem dekadom wyteżonej pracy, w tym niezwyklej dbałości o archiwizację wydarzeń z życia poszczególnych parafii i organizacji działających przy Cerkwi prawosławnej na terenie Diecezji, powstało imponujące w swej wartości dzieło oddające ogrom wysiłku włożonego w konsekwentną budowę struktur, rozwijania infrastruktury, kształtowania więzi, tożsamości i wspólnoty prawosławnej.

Należy tu przytoczyć opinię abp. Abła, który stwierdzał: „Utworzenie w 1989 roku Diecezji Lubelsko-Chełmskiej wraz z zachodzącymi zamianami politycznymi w Polsce stworzyło nowe perspektywy dla rozwoju prawosławia na Lubelszczyźnie. Początki były jednak trudne. (...) Całą strukturę życia diecezjalnego musiałem organizować od zera (...) prawie wszystkie parafie prawosławne na tym terenie były parafiami nierentownymi, na utrzymaniu metropolii (...). Duchowieństwo było dość pesymistycznie nastawione, uważało, że nie będzie łatwo coś tu zbudować”⁵. Dziś, po ponad trzydziestu latach, otrzymaliśmy kronikę zapisaną na ponad pół tysiąca stron. Opracowanie przedziału lat 1989-2019 funkcjonowania diecezji obejmuje jej zakres historyczny, genezę, tworzenie i rozwój struktur, wachlarz formacji wiernych, jak również dorobek intelektualny i materialny duchownych jako znaczący budulec i siłę napędową do stałego rozwoju religijnego. Integralną część stanowi bogaty zbiór fotografii podzielony na sekwencje tematyczne, opatrzone szczegółowymi opisami z uwzględnieniem: imion, nazwisk, stopni hierarchii kościelnej, dat urodzin i śmierci, miejsc wydarzeń i okoliczności. Precyzyjnie opisane zdjęcia pozwalają czytelnikowi na osobiste odniesienia do oglądanych obrazów. Wywołują wiele emocji, od ciekawości po zadumę, przenoszą w wymiar niezwyklej duchowości i mistycznego obcowania z *sacrum* prawosławia. Tematyka i konstrukcja publikacji zainteresuje zarówno czytelnika nieznającego Kościoła prawosławnego w Polsce, jak i tych, dla których Cerkiew jest kolebką ich tożsamości.

Poszczególne części i rozdziały w przystępny sposób opowiadają o najważniejszych, nierzadko trudnych dziejach społeczności diecezji, pozwalając na dostrzeżenie „kamieni milowych” w zakresie

⁵ S. Dudra, *Polski Autokefaliczny...*, s. 417.

zmian, jakie dziś prezentuje wspólnota⁶. Dzieło poprzez swoją treść doskonale opisuje 30 lat pracy abp. Abła. Niewątpliwie mamy do czynienia z wybitnym zarządcą m.in. w zakresie kierowania zasobami ludzkimi, budowania relacji międzyludzkich, gospodarowania finansami i niezwyklego wyczucia w formowaniu jedności kościoła, drugiego co do wielkości wyznania w Polsce.

W opracowanie treści włączyli się liczni współpracownicy. Proboszczowie parafii prawosławnych, dyrektorzy diecezjalnych ośrodków wiary i publicyści związani z prawosławiem, których nazwiska wielokrotnie pojawiają się w bibliografiach publikacji prawosławnych. Autorami poszczególnych rozdziałów są księża diecezji: Jan Grajko, Michał Doroszkiewicz, Jarosław Łoś, Andrzej Konachowicz, Karol Korneliusz Wilkiel, Wiesław Skiepmo, Jarosław Szczur, Marcin Gościk, Mirosław Wiszniewski, i osoby świeckie: Jarosław Charkiewicz, Sławomir Wyspiański, Paulina Wojtał, Joanna Semeniuk, Mirosław Czapkowicz. Autorzy z uwagą i troską zadbali o przekazanie najważniejszych wartości dorobku swojej diecezji. Przedstawiana publikacja zawiera autorskie artykuły, napisane w oparciu o obszerną bibliografię. Całość została poddana recenzji naukowej przez wybitnych znawców prawosławia: abp. prof. dr. hab. Jerzego Pańkowskiego, prof. dr. hab. Antoniego Mironowicza, prof. dr. hab. Stefana Dudrę.

Jak zaznacza abp Abel (Popławski) głównym celem związanym z publikacją tej monografii było ukazanie „nie tylko działalności cerkiewnej i kulturowej Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej w minionych trzydziestu latach, ale także przypomnienie o wspinających, choć często dramatycznych, dziejach dawania przez naszych przodków świadectwa wierności prawosławiu. Kościół prawosławny od wielu wieków był i ciągle jest obecny na terenach Ziemi Lubelskiej, Ziemi Chełmskiej i Ziemi Podlaskiej. Znajduje to potwierdzenie w architekturze cerkiewnej, obrzędach i zwyczajach prawosławnej ludności oraz innych formach tradycji kulturowej chrześcijaństwa wschodniego. Będąc dumnymi dziedzicami wiary naszych Ojców oraz spadkobiercami prawosławnej kultury duchowej i materialnej, jesteśmy zobowiązani do dawania

⁶ Na temat historii prawosławia na terenie diecezji vide: Abel (Popławski), *Zarys dziejów prawosławnej Diecezji Chełmskiej*, [w:] *Prawosławie a globalizacja i Unia Europejska*, red. J. Zieniuk, Białystok 2005, s. 23-34.

świadczenia o Bogu w Trójcy Przenajświętszych Osób, w Którego wierzymy. Naszym zadaniem jest również wychowywanie kolejnych pokoleń w tradycji Świętego Prawosławia”⁷.

Trzydziestolecie budowania wspólnoty stało się okazją do podsumowania głębokiego rozwoju i przemian społeczności prawosławnej. Publikacja przypomina niejednokrotnie dramatyczną historię wyznawców prawosławia na ziemiach polskich. To dzieje pełne prób unicestwienia, ponoszenia konsekwencji za wyznawana wiarę, likwidacji lub przejęcia miejsc sakralnych (przykładowo jak w Siedlcach sobór Ducha Świętego⁸, cerkiew-szkola św. Leontija⁹ czy świątynie adresowane do bardzo wąskiego kręgu odbiorców umiejscowione w koszarach lub więzieniu¹⁰, dotyczyło to także kilkunastu innych obiektów prawosławnych z regionu siedleckiego¹¹), a nawet fizycznej likwidacji¹². Symbolicznym upamiętnieniem tragicznych wydarzeń była w 2003 r. kanonizacja męczenników chełmskich i podlaskich¹³. Grono świętych związanych swoim życiem z tymi terenami jest też znacznie większe, a patronem diecezji ustanowiono św. Atanazego Brzeskiego¹⁴.

Diecezja Lubelsko-Chełmska została ustanowiona 1 marca 1989 roku. W swojej tradycji nawiązuje do dawnej Diecezji Chełmskiej. W momencie tworzenia obejmowała swoim obszarem ówczesne województwa: białkopodlaskie, chełmskie, lubelskie, siedlec-

⁷ Abel, *Wprowadzenie*, [w:] *Świadczyć o wierze naszych Ojców. Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska w latach 1989-2019*, red. Abel, Lublin 2021, s. 5.

⁸ R. Dmowski, *Szkice z dziejów Kościoła garnizonowego w Siedlcach w latach 1918-1939*, „Szkice Podlaskie” 2003, z. 11, s. 107-115.

⁹ A. Bobryk, I. Kochan, *Prawosławie w Siedlcach*, Siedlce 2007, s. 58-80.

¹⁰ K. Bobryk, *Prawosławie w strukturze wyznaniowej Siedlec (1837-1915)*, „Rocznik Białkopodlaski” 2018, t. XXVI, s. 57.

¹¹ I. Kochan, *Ślady Prawosławia na terenie byłego województwa siedleckiego*, „Prace Archiwalno-Konserwatorskie” 2008, z. 16, s. 17-25.

¹² Cf. M. Hajduk, *Unia Brzeska 1596*, Białystok 1995; G. Kuprianowicz, *1938. Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu*, Chełm 2008; A. Bobryk, I. Kochan, *Ślady przeszłości. Historia i teraźniejszość prawosławia na południowo-zachodnim Podlasiu w świadomości społecznej*, Siedlce 2010; *Tragiczna w skutkach Unia Brzeska 1596*, red. Abel, Warsofoniusz (Doroszkievicz), Gabriel (Krańczuk) [et al.], Lublin-Hajnówka-Białystok 2016; *1938. Jak burzono cerkwie*, red. E. Czykwin, A. Radziukiewicz, Białystok 2018.

¹³ *Kanonizacja Męczenników Chełmskich i Podlaskich. Chełm 7-8 czerwca 2003 r.*, red. G. Kuprianowicz, Chełm 2003.

¹⁴ J. Charkiewicz, *Święci pochodzący z Chełmszczyzny i Południowego Podlasia*, [w:] *Świadczyć o wierze...*, s. 75-77. Cf. A. Bobryk, *Wpływ Atanazego Brzeskiego na kształtowanie się postaw prawosławnych wobec ruchu unijnego*, „Szkice Podlaskie” 2003, z. 11, s. 5-14.

kie, tarnobrzeskie, zamojskie oraz część rzeszowskiego. Na tym terenie funkcjonowało wówczas 16 parafii, monaster św. Onufrego w Jabłecznej (od 1999 r. podlega on bezpośrednio metropolii warszawskiej) oraz Wyższe Prawosławne Seminarium Duchowne w Jabłecznej przeniesione następnie do Warszawy. Po reformie podziału terytorialnego Polski aktualnie diecezja obejmuje tereny województwa lubelskiego i wschodnie powiaty mazowieckiego¹⁵.

Publikacja skonstruowana została z 22 rozdziałów, poprzedzonych wprowadzeniem oraz uzupełnionych bogatą dokumentacją fotograficzną i streszczeniami w języku angielskim, niemieckim, rosyjskim, ukraińskim. Dla zrozumienia dzisiejszego położenia Cerkwi należy zwłaszcza zwrócić uwagę na uwarunkowania historyczne. Są one szczegółowo omówione w rozdziałach *Dzieje prawosławia na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu*¹⁶, *Deportacje społeczności prawosławnej XX wieku*¹⁷, *Próby delegalizacji Kościoła prawosławnego w II Rzeczypospolitej Polskiej*¹⁸. Czytamy w nich o rozwoju życia prawosławnego w regionie, a następnie w wyniku zmian dokonanych w konsekwencji I wojny światowej, zaborze mienia cerkiewnego, ingerowania w wewnętrzne życie Cerkwi, presji na rzecz polonizacji wiernych¹⁹. Dotychczasowe miejsca kultu z dnia na dzień stawały się pomieszczeniami gospodarczymi, nierzadko kościołami katolickimi lub były burzone. Brutalne doświadczenia niejednokrotnie odwracały wiernych od cerkwi i stawały się nawet przyczynkiem zmiany wyznania lub laicyzacji ich życia. Przesłanką tego było dążenie do uzyskania poczucia bezpieczeństwa. Jednakże te negatywne wydarzenia stały się także impulsem do nasilenia pozytywnych zachowań: zjednoczenia, wzajemnego

¹⁵ Cf. *Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska 1989-2019*, red. J. Charkiewicz, Lublin 2019.

¹⁶ J. Grajko, *Dzieje prawosławia na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu*, [w:] *Świadczyć o wierze...*, s. 9-20.

¹⁷ M. Doroszkiewicz, *Deportacje społeczności prawosławnej w XX wieku*, [w:] ibidem, s. 21-29.

¹⁸ J. Łoś, *Próby delegalizacji Kościoła prawosławnego w II Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] ibidem, s. 31-38.

¹⁹ Cf. E. Mironowicz, *Polityczne uwarunkowania funkcjonowania Kościoła Prawosławnego w Polsce w latach 1920-1939*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2005, z. 24, s. 117-152; G.J. Pelica, *Kościół prawosławny w województwie lubelskim (1918-1939)*, Lublin 2007; A. Bobryk, *Narodowościowy aspekt języka Liturgii w Polskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej*, [w:] *Konstrukcje i destrukcje tożsamości*, t. I: *Wokół religii i jej języka*, red. E. Golachowska, A. Zielińska, Warszawa 2011, s. 121-133.

wsparcia, pokoleniowej mobilizacji, podkreślania przynależności i świadectwa wiary.

Przytaczane przeciwności okazują się jednak obecnie elementem spajającym społeczność wiernych. Stanowią ważny budulec dla prawosławnych środowisk młodzieżowych. Dzisiaj obrona wiary nie wymaga fizycznej konfrontacji, ale wewnętrznej determinacji. Przejawia się pamięcią o historii, budowaniu siły pokojem i zjednoczeniem. Zachowanie od zapomnienia jednoczy dziś młodych. Istotny w kształtowaniu świadomości religijnej młodzieży jest nie tylko udział we wspólnym nabożeństwie, ale również zaangażowanie w pokoleniowy przekaz pamięci o ofiarach i wyrzeczeniach z przeszłości. Organizacja rocznic upamiętniających jest żywym świadectwem tożsamości na gruncie dzisiejszych zmagania z zagrożeniami laicyzacji świata.

Utworzenie nowej diecezji pod koniec lat 80. XX w. przyczyniło się do znacznego ożywienia życia religijnego na tym terenie i wzmocniło świadomość wyznaniową wiernych. Nastąpił też rozwój sieci parafialnej. W rozdziale *Działalność duszpasterska Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej* jawi się żmudna praca od podstaw, opis różnorodnych obowiązków duchownych, powoływanie struktur parafii, budowa cerkwi, funkcjonowanie chórów. Autor podkreśla istotę działalności osób świeckich w parafiach. Tworzenie, a następnie rozwój znaczenia bractw. Podkreślono również ważną rolę wzmocnienia przekazu tradycji, angażowanie środowiska w życie religijne i budowanie codziennego życia wokół cerkwi²⁰.

Istotnym problemem jest dostrzeżenie potrzeb ludzi starszych, samotnych, schorowanych, często niewydolnych życiowo ze względu na zły stan zdrowia lub niski status materialny. W celu zabezpieczenia prawidłowej opieki socjalnej wysiłkiem wielu ludzi i szczodrości instytucji zrealizowano budowę Prawosławnego Domu Pomocy Społecznej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej²¹. „Placówka jest samodzielną jednostką organizacyjną podległą Ordynariuszowi Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej. Wykonuje zadania

²⁰ A. Konachowicz, *Działalność duszpasterska Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*, s. 39-42. Cf. Idem, *Hierarcha i kler Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej 1989-2014*, [w:] *Świadczyć o wierze...*, Lublin 2014.

²¹ M. Wiszniewski, *Prawosławny Dom Pomocy Społecznej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*, [w:] *Świadczyć o wierze...*, s. 105-107.

publiczne w rozumieniu ustawy o pomocy społecznej oraz rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej w sprawie domów pomocy społecznej. Jest placówką stałego pobytu, przeznaczoną dla osób starych i przewlekle somatycznie chorych obojga płci, w którym obecnie przebywa 26 pensjonariuszy²².

Wśród istotnych potrzeb rozwoju wspólnoty jest komunikacja z wiernymi. Z tej potrzeby narodziła się działalność wydawnicza diecezji. Zapoczątkowana pojedynczymi opracowaniami aż do regularnego, od 2006 roku, wydania kwartalnika BMP „Istocznik”. Dziś kwartalnik jest pismem dostępnym nie tylko w kraju, ale i za granicą Polski, zwłaszcza poprzez sieć internetową. Działa też szereg witryn poświęconych parafiom czy różnorodnym aktywnościom, a od 2008 r. funkcjonuje także Prawosławne Radio Internetowe. Tym kwestiom poświęcony został rozdział *Środki masowego przekazu w Diecezji*²³. Równie istotna stała się aktywność artystyczna w różnych wymiarach sztuki: malarstwa, architektury, muzyki cerkiewnej, fotografii itp. Organizowane są wystawy, wernisaże, wycieczki i pielgrzymki. Monografia podkreśla silne oddziaływanie prawosławnych wydarzeń kulturalnych na kształtowanie się i rozwój diecezji. Utworzone zostały Centra Kultury Prawosławnej – w Lublinie, Chemie, Białej Podlaskiej, Terespolu i w Siedlcach. Ich rolą jest wzmacnianie wiary prawosławnej poprzez organizację wydarzeń artystycznych, udostępnianie miejsca na warsztaty dzieci i młodzieży, prób chórów, organizowania konferencji, wykładów, wystaw i spotkań integracyjnych. O tej działalności traktuje rozdział *Centra kultury w Diecezji*²⁴. Należy też zwrócić uwagę na oddziaływanie Międzynarodowego Festiwalu Kolęd Wschodniosłowiańskich w Terespolu²⁵.

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej naturalną potrzebą diecezji było powołanie organizacji, której głównym zadaniem byłaby praca nad pozyskaniem funduszy zewnętrznych na wzmocnienie działań w zakresie m.in. ochrony i krzewienia kultury, dziedzictwa narodowego, ochrony zabytków, wsparcia mniejszo-

²² Idem, „*Liczy się przede wszystkim człowiek*”, <http://www.lublin.cerkiew.pl/page.php?id=169> (data dostępu: 15.05.2022).

²³ J. Szczer, *Środki masowego przekazu Diecezji*, [w:] *Świadczyć o wierze...*, s. 91-94.

²⁴ Idem, *Centra kultury w Diecezji*, [w:] *ibidem*, s. 99-102.

²⁵ P. Wojtał, *Międzynarodowy Festiwal Kolęd Wschodniosłowiańskich w Terespolu*, [w:] *ibidem*, s. 95-98.

ści narodowych, rozwoju i rozbudowy infrastruktury, a także na wzmocnienie współpracy między instytucjami i organizacjami w kraju i za granicą. W 2007 roku powołana została Fundacja Dialog Narodów, która w oparciu o powyższe założenia do dziś z powodzeniem realizuje projekty finansowane ze środków zewnętrznych, prowadząc i wspierając działania z zakresu kultury, edukacji, wsparcia finansowego, rozwoju technologii i społeczeństwa obywatelskiego²⁶.

Z publikacji przebijają się wielokrotnie wątki inicjatyw wspólnotowych. W szczególności ważne jest powstanie i działalność Bractwa Młodzieży Prawosławnej. Struktura organizacyjna Bractwa, funkcjonując w oparciu o skuteczne inicjatywy formacyjne, pozwala na dotarcie do wszystkich parafii prawosławnych na terenie diecezji i zjednoczenie młodych w swoich działaniach. Pielgrzymki, małanka (zabawa noworoczna), działalność wydawnicza, Światowy Dzień Młodzieży Prawosławnej. Organizacja letniego wypoczynku, formacja młodych, prowadzenie mediów społecznościowych. Wymiana wiedzy, doświadczeń, wzmacnianie organizacji młodzieżowych i studenckich, pobudzanie świadomości przynależności budują codzienność, ale też i przyszłość Kościoła prawosławnego zarówno na terenie diecezji, jak i w skali kraju. W przypadku bractw działających na terenach wschodniej Polski ich wielkość i zakres działań są znacznie większe w porównaniu do diecezji zachodnich²⁷. Do rozwoju i wzmocnienia Kościoła prawosławnego na terenie diecezji przyczyniło się także powołanie do życia nowych wspólnot mniszych na jej terenie. W 2003 roku powstał Monaster pw. św. Serafina z Sarowa w Kostomłotach, w 2008 – Żeński Monaster pw. Opieki Matki Bożej w Turkowicach, w 2019 roku – Żeński Dom Zakonny św. Mikołaja Cudotwórcy w Holeszowie²⁸. Szczególną uwagę w omawianej publikacji zwraca oddawanie czci ikonom Matki Bożej²⁹.

²⁶ J. Szczur, *Fundacja Dialog Narodów*, [w:] ibidem, s. 103-104.

²⁷ M. Gościak, *Bractwo Młodzieży Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*, [w:] ibidem, s. 79-81. Cf. A. Bobryk, *Kształtowanie wspólnoty. Integracyjno-formacyjna funkcja działalności Bractwa Młodzieży Prawosławnej w Polsce na przykładzie Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*, [w:] *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*. Випуск 8, red. С. Шудло, Дрогобич-Зелена Гура 2017, s. 5-13.

²⁸ K.K. Wilkiel, *Życie monastyczne w Diecezji*, [w:] *Świadczyć o wierze...*, s. 43-49.

²⁹ J. Charkiewicz, *Ikony Matki Bożej szczególnie czczone na Lubelszczyźnie*, [w:] ibidem, s. 63-69; J. Szczur, *Cudotwórcza ikona Bogarodzicy „Szybko spełniającej prośby” w Terespolu*, [w:] ibidem, s. 71-74.

Na dłużej przykuwa uwagę *Kalendarium relacji z Kościołami chrześcijańskimi na świecie*. Skrupulatnie przygotowany materiał, który dowodzi ogromu pracy abp. Abła. Dowód na poświęcenie czasu na budowanie relacji i współpracy między diecezją i innymi środowiskami ludzi wierzących w bardzo zróżnicowanych krajach³⁰. Analiza tego kalendarium potwierdza regułę, że otwarta postawa na dialog buduje, poszerza horyzonty, daje możliwość poznania kultury i historii, ale ponad wszystko wzmacnia siłę istnienia. W tym kontekście należy też zwrócić uwagę na rozdział *Współpraca ekumeniczna Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej z Ewangelickim Okręgiem Kościelnym Balingen w Niemczech*³¹. Nawiązanie dialogu między wyznaniem o różnych tradycjach świadczy o umiejętności poszukiwania wspólnych mianowników i daje przykład innym. Codziennosc życia wyznawców prawosławia związana jest bowiem na analizowanym terenie z koniecznością stałego wypracowywania porozumienia np. z większością katolicką. To także praktyka codzienności. Chociażby obchodzenie świąt w różnych terminach wymusza wzajemne zrozumienie i tolerancję. Ekumeniczna postawa abp. Abła, widoczna wielokrotnie w czasie jego posługi, jest dowodem na dążenie do znalezienia wspólnej płaszczyzny w modlitwie i zgodnym życiu na ziemiach zamieszkiwanych przez różne wyznania³².

Zwieńczeniem części opisowej publikacji są istotne zestawienia: *Bibliografia publikacji wydanych przez Prawosławną Diecezję Lubelsko-Chełmską*³³, *Bibliografia publikacji duchowieństwa Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*³⁴, *Bibliografia publikacji o Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej (wybór)*³⁵. Dorobek pisarski duchowieństwa diecezji i obszerna działalność wydawnicza to dobro intelektualne i badawcze tego trzydziestolecia. Zebrany

³⁰ K.K. Wilkiel, *Kalendarium relacji z Kościołami chrześcijańskimi na świecie*, [w:] ibidem, s. 109-135.

³¹ M. Czapkowicz, *Współpraca ekumeniczna Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej z Ewangelickim Okręgiem Kościelnym Balingen w Niemczech*, [w:] ibidem, s. 137-140.

³² D. Dudra, *Polski Autokefaliczny...*, s. 573.

³³ A. Konachowicz, *Bibliografia publikacji wydanych przez Prawosławną Diecezję Lubelsko-Chełmską*, [w:] ibidem, s. 141-149.

³⁴ Idem, *Bibliografia publikacji duchowieństwa Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*, [w:] ibidem, s. 151-155.

³⁵ Idem, *Bibliografia publikacji o Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej (wybór)*, [w:] ibidem, s. 161-165.

i usystematyzowany wykaz wg przyjętego klucza zachęca do lektury wykraczającej poza ramy tego opracowania.

Część opisowa monografii została zwieńczona obszernym zasobem fotografii. Album ocala od zapomnienia wiele ważnych postaci, pokazuje miejsca i wydarzenia, podejmowane działania, ale ponadto obrazuje zmiany, jakim uległa Cerkiew³⁶. Poprzez włączenie w opracowanie niebagatelnej ilości zdjęć wraz ze szczegółowymi opisami, publikacja jest dziełem także o charakterze kroniki, o dużej wartości historycznej i naukowej. Niezwykle interesującym dziełem jest dział zdjęć zatytułowany *Bezpowrotnie utracone świątynie prawosławne*. Warte uwagi i refleksji fotografie świątyń, które w wyniku dotkliwych prześladowań i dyskryminacji społeczności prawosławnej zostały całkowicie zniszczone lub przejęte i przekazane we władanie m.in. Kościołowi rzymskokatolickiemu. Zdjęcia przedstawiają piękne cerkwie – dzieła dawnej architektury sakralnej, dopełnione bogatą ornamentyką, strzelistymi wieżami i lśnącymi kopułami. „Ich architektura i wystrój prezentowały pełne ostentacji formy neobizantyńskie, względnie «staroruskie», wprowadzane świadomie przez budowniczych jako przeciwieństwo kultury zachodnioeuropejskiej – łacińskiej, z którą identyfikowali się Polacy. Ich stosunek do tej sztuki odzwierciedlał wzajemne, często napięte, a najczęściej wręcz wrogie relacje polsko-rosyjskie»³⁷. Dla porównania, w kolejnym dziale prezentowane są obecne *Cerkwie parafialne Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*. W większości skromne, czasem ascetyczne, przypominające architekturą czasami kościoły katolickie. Uwagę zwraca dbałość o dobry stan świątyń, porządek i troska o tereny dookoła cerkwi. Wnętrza jak zawsze zdobne, pełne czci i odczuwalnej stałej obecności wiernych.

³⁶ Należy też w tym kontekście zwrócić uwagę na fakt, iż w ciągu wieków, a zwłaszcza w ostatnich dziesięcioleciach istotnie zmieniła się struktura narodowościowa wiernych Cerkwi prawosławnej. Nie jest to już Kościół mniejszości narodowych, a obiegowa opinia wyrażana w określeniu „Prawosławny – Ruski”, nie odpowiada rzeczywistości. Natomiast coraz silniejsze jest oddziaływanie pierwiastka polskiego, co nie jest wynikiem realizowania polityki wyznaniowej, a stanowi efekt naturalnych procesów społecznych. А. Бобрык, *Стереотип как элемент исторической памяти. Восприятие православных в Польше как русских*, [w:] *Трансформация исторической памяти в региональном пространстве. Коллективная монография*, red. А.В. Урядова. Санкт-Петербург 2021, s. 149-173.

³⁷ P. Dettloff, *Rosyjska architektura sakralna (cerkiewna) na ziemiach polskich w odbiorze społecznym i kontekście ochrony dziedzictwa w XIX i XX w.*, „Sztuka Europy Wschodniej. Искусство Восточной Европы. Art of Eastern Europe” 2013, nr 1, s. 257.

Pełne wielowymiarowej wartości opracowanie pod redakcją arcybiskupa Abła, ordynariusza diecezji od czasów jej restytuowania w 1989 roku, daje gwarancję rzetelności przedstawionych relacji. Bo któż inny mógłby tak doskonale zmierzyć się z ogromem wydarzeń, procesów decyzyjnych, a ponadto osobistym uczestnictwem w życiu diecezji i na koniec doskonałym doбором zespołu redakcyjnego oraz dostępem do materiałów archiwalnych, jeśli nie on sam. Zebrany materiał podsumowuje dorobek społeczności prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej pod przewodnictwem charyzmatycznego Władyki, gdzie chociażby dowodem na jego skuteczność w działaniu jest doprowadzenie do podwojenia liczby czynnych na terytorium diecezji cerkwi prawosławnych oraz doprowadzenie do założenia dwóch nowych monasterów: żeńskiego i męskiego. Prawosławie pełni ważną rolę w kulturze Polski, zwłaszcza ściany wschodniej. Magnetyzuje swoją obecnością, budzi ciągle zainteresowanie, sprzyja tolerancji religijnej, zachwyca dorobkiem kulturalnym i niepowtarzalnym stylem. W znacznej mierze tworzy historię, oryginalny krajobraz i kulturę tego regionu. Dzięki tej publikacji jesteśmy świadkami bogactwa i dorobku Diecezji Lubelsko-Chełmskiej na wielu płaszczyznach.

Funkcjonowanie Cerkwi ukazane zostało w kontekście transformacji systemowej. Jej powstanie było możliwe dzięki procesom demokratyzacyjnym, które zachodziły u schyłku lat osiemdziesiątych. Rozwój zaś związany jest z przemianami i pojawiającym się nowymi możliwościami oraz wyznaniem w ostatnich dekadach. Niniejsza publikacja dowodzi, że trzydzieści lat funkcjonowania diecezji to czas przemian, postępu i rozbudowy, wykorzystany doskonale na zbudowanie struktur i wypełnienie zadań. Publikacja spełnia rolę swoistej platformy poszerzającej zasięg informacyjny o diecezji i prawosławiu. Jest doskonałą formą promocji i wartościową pozycją w każdej bibliotece. Pomimo wielkiej dbałości o jakość edytorską wydania można zwrócić uwagę na drobne braki. To przede wszystkim brak indeksu osobowego oraz bibliografii, której pewną formą zastępczą, ale nie całościową, są trzy wymienione wcześniej zestawy bibliograficzne dotyczące diecezji lub osób z nią związanych. Publikacja ta wyraźnie też nie dąży do wielostronności ujęcia problemu, a prezentuje prawosławny punkt widzenia, co niewątpliwie wynika ze specyfiki tego wydawnictwa. Nie wpływa to

jednak na jakość merytoryczną publikacji, którą można polecić zwłaszcza historykom, religioznawcom, regionalistom i wszystkim, którzy chcą bliżej poznać prawosławie.

Bibliografia / References

1938. *Jak burzono cerkwie*, red. E. Czykwin, A. Radziukiewicz, Białystok 2018.
- Abel (Popławski), *Zarys dziejów prawosławnej Diecezji Chełmskiej*, [w:] *Prawosławie a globalizacja i Unia Europejska*, red. J. Zieniuk, Białystok 2005.
- Bobryk A., Kochan I., *Prawosławie w Siedlcach*, Siedlce 2007.
- Bobryk A., Kochan I., *Ślady przeszłości. Historia i teraźniejszość prawosławia na południowo-zachodnim Podlasiu w świadomości społecznej*, Siedlce 2010.
- Bobryk A., *Kształtowanie wspólnoty. Integracyjno-formacyjna funkcja działalności Bractwa Młodzieży Prawosławnej w Polsce na przykładzie Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*, [w:] *Молодіжна політика: проблеми та перспективи. Випуск 8*, red. С. Щудло, Дрогобич-Зелена Гура 2017 [*Molodiżna politika: problemi ta perspektivi. Vipusk 8*, red. S. Śudlo, Drogobič-Zelena Gura 2017].
- Bobryk A., *Narodowościowy aspekt języka Liturgii w Polskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej*, [w:] *Konstrukcje i destrukcje tożsamości*, t. I, *Wokół religii i jej języka*, red. E. Golachowska, A. Zielińska, Warszawa 2011.
- Bobryk A., *Stereotyp kak element istoričeskoj pamāti. Vospriātie pravoslavnyh v Pol'she kakrusskih*, [w:] *Transformaciā istoričeskoj pamāti v regional'nom prostranstve. Kollektivnaā monografiā*, red. A.V. Urādova, Sankt-Peterburg 2021. [Бобрык А., Стереотип как элемент исторической памяти. Восприятие православных в Польше как русских, [w:] *Трансформация исторической памяти в региональном пространстве. Коллективная монография*, red. А.В. Урядова, Санкт-Петербург 2021].
- Bobryk A., *Wpływ Atanazego Brzeskiego na kształtowanie się postaw prawosławnych wobec ruchu unijnego*, „Szkice Podlaskie” 2003, z. 11.
- Bobryk K., *Prawosławie w strukturze wyznaniowej Siedlec (1837-1915)*, „Rocznik Białkopodlaski” 2018, t. XXVI.
- Dettloff P., *Rosyjska architektura sakralna (cerkiewna) na ziemiach polskich w odbiorze społecznym i kontekście ochrony dziedzictwa w XIX i XX w.*, „Sztuka Europy Wschodniej. Искусство Восточной Европы. Art of Eastern Europe” 2013, nr 1.
- Dmowski R., *Szkice z dziejów Kościoła garnizonowego w Siedlcach w latach 1918-1939*, „Szkice Podlaskie” 2003, z. 11.

- Dudra S., *Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny w obszarze polityki wyznaniowej oraz polityki narodowościowej Polski Ludowej i III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2019.
- Hajduk M., *Unia Brzeska 1596*, Białystok 1995.
- Kanonizacja Męczenników Chełmskich i Podlaskich. Chełm 7-8 czerwca 2003 r.*, red. G. Kuprianowicz, Chełm 2003.
- Kiryłowicz S., *Prawosławie*, [w:] *Zarys dziejów religii*, red. J. Keller, W. Kotański, W. Tyloch, B. Kupis, Warszawa 1986.
- Kochan I., *Ślady Prawosławia na terenie byłego województwa siedleckiego*, „Prace Archiwalno-Konserwatorskie” 2008, z. 16.
- Konachowicz A., *Hierarcha i kler Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej 1989-2014*, Lublin 2014.
- Kuprianowicz G., 1938. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu*, Chełm 2008.
- Mironowicz A., *Kościół prawosławny w Polsce*, Białystok 2006.
- Mironowicz E., *Polityczne uwarunkowania funkcjonowania Kościoła Prawosławnego w Polsce w latach 1920-1939*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2005, z. 24.
- Pelica G.J., *Kościół prawosławny w województwie lubelskim (1918-1939)*, Lublin 2007.
- Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska 1989-2019*, red. J. Charkiewicz, Lublin 2019.
- Sławski F., *Święci Cyryl i Metody – życie i dzieło*, [w:] *Cyryl i Metody Apostołowie i nauczyciele Słowian. Studia i dokumenty*, red. J.S. Gajek, L. Górka, Lublin 1991.
- Sokoł K., Sosna A., *Kopuły nad Wisłą. Prawosławne cerkwie w centralnej Polsce w latach 1815-1915*, Moskwa 2003.
- Świadczyć o wierze naszych Ojców. Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska w latach 1989-2019*, red. Abel, Lublin 2021.
- Tragiczna w skutkach Unia Brzeska 1596*, red. Abel, Warsofoniusz (Doroszkiewicz), Gabriel (Krańczuk) [et al.], Lublin-Hajnówka-Białystok 2016.
- Urban K., *Kościół prawosławny w Polsce 1945-1970 (rys historyczny)*, Kraków 1996.
- Wiszniewski M., „*Liczy się przede wszystkim człowiek*”, <http://www.lublin.cerkiew.pl/page.php?id=169> (data dostępu: 15.05.2022).
- Współczesny stan Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*, <http://www.lublin.cerkiew.pl/page.php?id=151> (data dostępu: 15.05.2022).